

„Nézzünk a narratívák mögé”

Beszélgetés Peter Haslingerrel

Peter Haslinger a Justus-Liebig Egyetem (Gießen) oktatója és a Herder-Institut für Historische Ostmitteleuropaforschung (Marburg) igazgatója. Kutatási területe Közép-Kelet-Európa 19-20. századi történelme. Legfontosabb munkái: Nation und Territorium im tschechischen politischen Diskurs 1880–1938 (2010), Hundert Jahre Nachbarschaft. Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895–1994 (1996), Der ungarische Revisionismus und das Burgenland 1922–1932 (1994), Arad, November 1918. Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900–1918 (1993).

Kérem, beszéljen történelmi karrierje kezdetéről! Mi vitte erre a pályára, mely kurzusok, egyetemek, diplomamunkák és oktatók formálták leginkább útját?

Japán tanulmányokkal kezdtem, de egy év után rájöttem, hogy ez nem igazán az, amivel életem során foglalkozni akarok, így váltottam. Mindig is szerettem a kelet-európai témákat. Tanulmányaim során az első dolog, ami teljes mértékben Kelet-Európához kötődött, éppen a magyar nyelv volt. Tehát a magyar lett a következő tanult nyelvem. Tulajdonképpen amikor a karrieremre tekintek, egyenes vonalúnak, egyenletesnek tűnik, pedig egyáltalán nem volt az. Inkább az elejét mondanám tervezettnek.

A történet Bécsben kezdődik, ahol a kelet-európai történelem tanításának két nagy alakja volt: Walter Leitsch és Richard Plaschka, akik egymással ellentétes „szekértáborban” működtek, ami inspiráló volt a tanítást illetően. 1983-ban lettem hallgató, amikor még nem voltunk akkora nyomás alatt, mint manapság a hallgatók. Hogy jó vagy rossz tapasztalataim vannak-e a felsőoktatásról, első egyetemi éveim alapján nehéz elfogadható választ adni. A kurzusfelvétel rugalmas volt, érdekes témákat lehetett kutatni, nem volt bolognai rendszer és előtanulmányi rend. Tanulni kellett medievisztikát, ókori történelmet, újkori és modernkori történelmet, és nagyon rugalmas volt a rendszer, amit jó dolognak tekintek. Emellett persze azt is, hogy éppen Bécsben rengeteg nyelvet lehetett tanulni, és nagyon mély, alapos tudást lehetett elsajátítani az Osztrák–Magyar Monarchiáról. Németországból is voltak mindig diákok a Bécsi Egyetemen. A magyar nyelv kitűnő választás volt, a magyar történelem oktatásának doyenje Horst Haselsteiner volt akkoriban.

1988–1989-ben a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjasa lehettem. Ez rendkívül izgalmas év volt Budapesten. Az események közepette, 1989 szeptemberében jöttem el onnan, így nagy részükről lemaradtam, de sok mindennek szemtanúja lehettem. A pártok megalakulása, a keletnémet menekültek kérdése, a Kádár-temetés, Orbán beszéde Nagy Imre újratemetésén és a rezsim reakciói stb. határozták meg a légkört. Emlékszem a barátaim észrevételeire – sok jóbarátot szereztem a budapesti hónapok alatt –, akik nem mind voltak túl derűlátóak a helyzettel kapcsolatban, és azt gondolták, hogy sztálinista visszarendeződés vagy válaszcspás várható, mint később Romániában. Mindenesetre nagyszerű volt a budapesti tartózkodásom.

A fő témák, amelyek végigkísérték karrieremet, a nacionalizmus- és regionalizmuskutatás, etnicitás- és kisebbségkutatás voltak. Első előadásomat Dubrovnikban tartottam 1991

áprilisában – mondanom sem kell, hogy ez is izgalmas időzítés volt. Gondjaink akadtak a Németországba való visszajutással, mert Belgrádon keresztül nem mehettünk már, mert a légi utak már lezárultak, és harcok folytak Horvátország egyes területein. Az előadást Magyarországról és a román kisebbségről tartottam, amely állandó „veszélyforrás”-nak számított a dualizmus idején, és egyre jobban belemerültem e témába az identitáskutatás révén, amit azon projekt keretében kutattunk, aminek felelőse voltam később Freiburgban, első németországi munkám során. De kanyarodjunk vissza: amikor eldöntöttem, hogy a doktori disszertációm magyar témából írom, azt nagyrészt szakdolgozatomra alapoztam, amely Jászi Oszkáról és az erdélyi románokról szól. „A Magyar Revizionizmus és Burgenland 1922–1932” (*„Der ungarische Revisionismus und das Burgenland 1922–1932”*) című doktori értekezésemet 1993-ban védtem meg a Bécsi Egyetemen. Tehát kapcsolatba kerültem a kelet-európai történelem két nézőpontja közül az egyikkel. Később, Németországban tértem át cseh és szlovák témakörökre. A cseh és szlovák történelemmel, tér és nemzet cseh értelmezéseivel foglalkoztam az 1870-es évektől a müncheni egyezményig.

Hogyan került Németországba?

Az egyik HIRA-ülésem (Herder Institut Research Academy – a Herder Intézet kvázi doktori iskolája) úgy fogalmaztam, hogy németországi karrierem egyfajta véletlennek tekinthető. A magyar az első igazán tanult nyelvem, a cseh a második, és a szaktudásom Ausztria–Magyarországhoz kapcsolódik, ami nem túlságosan értékes Németországban. Ugyanis ha Kelet-Európával foglalkozol Németországban, oroszul és még egy nyelven – lehetőleg lengyelül – kell tudnod. Inkább Ausztriában akartam maradni, azután úgy alakult, hogy az osztrák–magyar kapcsolatokat kutattam öt évig, és 1996-tól az Osztrák Kelet- és Délkelet-Európai Intézet (Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut) kihelyezett irodájának igazgatója voltam ismét Budapesten. Két éve vezettem ezt az irodát, sok konferenciát szervezve és kapcsolatokat kiépítve, amikor jött az ajánlat, hogy legyek részese az SFB (Sonderforschungsbe- reich/Kutatóközponti Társulás) identitáskutató projektjének Freiburgban – ez volt az a pont az életemben 1997-ben, ami Németországba hozott. Ekkor indult az SFB, és már láttam, hogy rendkívül hasznos felépítésű projekt. Először is közvetlen kapcsolatba kerül az ember más tudományokkal, ugyanis ez egy interdiszciplináris program rengeteg, irodalomtudományt művelő szakember – szociológus, történész, művészettörténész és nyelvész – részvételével. Az együttműködés a skandináv írásbeliséggel és a kultúrszociológiával például igen meghatározó tapasztalatnak bizonyult. Teljesen más volt, mint amihez hozzászoktunk a Bécsi Egyetemen, amely annak idején viszonylag tradicionálisabb oktatási-kutatási módot követett. Másodsorban meghatározó volt, hogy az SFB kibontakozási lehetőséget nyújtott azoknak, akik a részprojektek szintjén nem lettek volna olyan aktívak. Én pedig a kettő kombinációjaként úgy véltem, ahhoz, hogy esélyem legyen németországi karrierre, váltanom kell, mivel nem fogok tudni rohamtempóban haladni a témámmal (az szinte lehetetlenné vált), inkább foglalkozom módszertani és elméleti kérdésekkel. Persze sok szerencse is kellett a németországi pályafutáshoz.

Posztmigrációs tanulmányokkal is foglalkoztam második németországi állomáshelyemen 2001–2007 között, a müncheni Collegium Carolinumban, ami egy egyetemen kívüli, cseh és szlovák történelemmel foglalkozó független intézet. Mindig is érdekelték a földrajzi témájú értekezések, amit felvettem eszköztáramba mint vizsgálati módszert. 2005-ben, tehát már müncheni munkaviszonyom alatt habilitáltam a Freiburgi Egyetemen, előadásomat „Imagined Territories. Nemzet és territórium cseh politikai diskurzusokban 1889–1938” (*„Imagined Territories. Nation und Territorium im tschechischen politischen Diskurs 1889–1938”*) címmel tartottam.

Jelenleg a GiZo (Gießener Zentrum Östliches Europa/Gießeni Kelet-Európa Központ) egyik vezető tagja és 2007 óta a Herder Intézet igazgatója. Hogyan jellemezné a két intézmény tudományos profilját?

E két intézmény speciális kombinációt alkot. A Kelet-Közép-Európa történeti kutatásával foglalkozó Herder Intézettel (*Herder-Institut für Historisches Ostmitteleuropaforschung*) kezdem; ez a Leibniz Társaság tagja, amely a négy legnagyobb, kutatóintézeteket tömörítő társaság egyike Németországban a Max Planck Egyesület, a Helmholtz Társaság és a Fraunhofer Társaság mellett. A Leibniz felépítésének különlegességét az adja, hogy mind a 96 tagja független intézmény, de közös stratégiai célokkal. A Herder Intézet a régió Kelet-Közép-Európát profiljába helyező kutatóintézeteinek egyik legfontosabbika. A kutatási célterület a gyakorlatban az Európai Unió keleti államait jelenti, a 2004-es keleti bővítés zömét, tehát a három balti államot, Lengyelországot, Csehországot és Szlovákiát, emellett – én pontosan ebbe az irányba próbálok elvinni intézetünk profilját – Fehéroroszországot, Ukrajnát és Magyarországot. Egyedülálló gyűjteményeink vannak: egy könyvtár hatszázezernél is több kötettel, legfőképpen könyvekkel (550 ezer), amely méretében kisebb egyetemi könyvtárnak felel meg. Rendelkezünk emellett 680 ezer egységet tartalmazó képgyűjteménnyel, amely mindenfajta képet tartalmaz (festményeket kivéve), és levéltárral is, 1800 folyóméternyi dokumentummal. A fentiek részét alkotja egy térképgyűjtemény is, több mint 50 ezer térképpel és légifotóval. A legtöbb kutatónk a Herder Intézetben történész, hiszen a történettudomány a fő profilunk, de dolgoznak itt – többek között – művészettörténészek, geográfusok és szlavisztikát művelők is.

A németországi kutatóintézeti-társasági rendszer nagyban emlékeztet a tudományos akadémiák szerkezetére Kelet-Közép-Európában. Németországnak is vannak különböző akadémiái a tartományokban és egy nemzeti szintű akadémia is Halléban, ez decentralizált rendszer. Bár ebben volt nemrégiben egy szerintem kedvező változás annak érdekében, hogy ezeket az intézményeket az egyetemekkel való együttműködésre sarkallják. Itt jön a képbe a Gießener Zentrum Östliches Europa/Gießeni Kelet-Európa Központ, ami egy 2006-os politikai kezdeményezés eredménye. Egyesíti a helytörténetírást és más tudományágakat, többek között egy egyetem, a frankfurti Kelet-Ázsia tanulmányok, a marburgi Közép-Kelet tanulmányok és a gießeni Kelet-Európa tanulmányok erőforrásait. Én vagyok az első személy, akit egyszerre alkalmaz az egyetem (Justus-Liebig Egyetem, Gießen) és a Herder Intézet igazgatóként, aminek rendkívül nagy hatása volt a Herder Intézet kilátásaira nézve, mert mostanra a költségvetésünk harmada külső – tehát nem központi és nem tartományi – forrásból származik. Ez még messze nem volt így, amikor 2007-ben igazgatóként elkezdtem itt dolgozni.

Munkásságommal kapcsolatban kiemelném még az intézeti kiértékeléseket. A Leibniz Társaság hét évente rendszeresen kiértékeléseket tart, ami igencsak létfonosságú, mert néhány intézettől meg szokták vonni a támogatást. Ez tehát egyfajta versenyt jelent, s nekem örömemre szolgál, hogy a Herder Intézet sikeresen „átment” a három legutóbbi kiértékelésen: először akkor, amikor Marburgba és Gießenbe érkeztem, másodsor és harmadszor pedig már olyan időszakban, amikor én voltam a felelős a sikerért. Ez nagy teljesítmény, nagyon jó eredményekkel végeztünk, és csak nagyon kevés dolgon kellett változtatnunk. Szerintem különleges helyzet az, ha egy intézet gyűjteményeket tart fenn, ezért is kell fennmaradnia. Döntő lépés volt öt évvel ezelőtt, amikor új részleget kellett találnunk a digitális infrastruktúrának, amit az ellenőrző bizottság is támogatott a legutóbbi kiértékelés során 2019 januárjában.

A történész szakma és a politikusok közti kommunikáció nem feltétlenül gyakoribb itt, mint Kelet-Közép-Európában. Inkább az adott személyektől függ és attól, hogy mennyire nyitott mindkét oldal a párbeszédre. Nem mondanám közelinek a kapcsolatot, de néhány esetben fennáll, mint például az SFB-hez hasonló LOEWE projektben, ahol a program része ez a fajta kommunikáció, bár éppen nem Magyarországgal foglalkozik.

Milyen a Magyarország-kutatás németországi helyzete, mennyire népszerű Németországban magyarul tanulni?

Elég kevés Magyarország-szakértő van errefelé. Egyrésztől Magyarország tanulmányozása bonyolult kutatási munkát igényel, mert nem támaszkodhatunk csak a magyar nyelvre, szükséges más nyelvekből is alaptudás, és ismerni kell a Magyar Királyságot is. Másrészt maga a nyelv nagyon messze áll attól, amihez itt az ember szokott. Nagyon kevesen beszélnek, kis országban, kicsi a nyelvi közössége, nem sok ember tanulja, akinek nem voltak magyarországi felmenői. Egyébként én semmit sem tudtam magyarul, amikor elkezdtem vele foglalkozni, nekem ez teljesen tanult nyelv. Nagyon jó tanárom volt a Bécsi Egyetemen, aki éppen Szegedről került oda. A magyartanárunk, Ágnes arra bátorított, hogy ugorjunk rögtön a mélyvízbe. Neki nagy szerepe van abban, hogy úgy döntöttem: megtanulok magyarul. Egyébként az 1988–1989-es budapesti tartózkodásom vége felé olyan kérdéseket kaptam, hogy „mikor emigráltak a szüleid?”, vagy „te nem budapesti vagy, igaz?”, mert nagyon jól tudtam a nyelvtant, viccekkel és szóviccekkel tudtam előállni. De ez már a múlté. A magyar meglehetősen egyszerű, áttekinthető a struktúrája, nem bonyolult az igeidő-rendszere, van jelen, múlt, jövő, nincsenek nyelvtani nemei. Ami a nyelvtani szerkezetet illeti, a szláv nyelvek sokkal összetettebbek, csak sokkal közelebb állnak a némethez. A helyi nyelvtől való távolságtól is függ egy nyelv népszerűsége, emellett a magyarban először is hozzá kell szoknia az embernek ahhoz, hogy egészen más rendszerben fejezze ki gondolatait. A magyart nagyon nehéz tanulni, mert rengeteg energiát kell egy teljesen más rendszerbe fektetni, de amint elsajátítjuk azt a rendszert, már tudunk „játszani” benne, mint a LEGO-kockákkal. Nem mondanám azt, hogy egyszerű nyelv, de átlátható.

Tehát nem sokan vagyunk ilyenek, és a történészek között talán ha öt vagy tíz ember van Németországban, aki magyar témával foglalkozik. Bécsben sajnos már nincs sem állandó, sem vendégprofesszor, aki magyar ügyekkel foglalkozna. Nemzetközi szinten, az USA-ban és Kanadában például működnek néhányan, de ők emigráns tanítványok. Ez persze változhat. Az a tapasztalatom, hogy mindig meg kell magyarázni, hogy Magyarország milyen érzékeny történelmi témákban, és, hogy nem a Habsburg Birodalom egy tartománya volt, hanem nagyon bonyolult kapcsolatrendszerben állt mindegyik szomszédos országával. Ugyanilyen összetettek a belső viszonyai is.

A szláv nyelveket a csehvel és kevés szerbhorváttal kezdtem, emellett románul is tanultam, de eddig még nem teljesítettem ki tudásom ezekből. Cseh tudásom még ma is rendben van, akárcsak a szlovák. Mostanában a lengyel nyelvbe és irodalomba ástam bele magam.

Kérem, beszéljen a jelenleg is futó kutatási projektekről! Milyen kutatási szempontokat nyújt például a szekuritizációkutatás?

Eleinte gondjaim voltak a szekuritizáció fogalmával. Különös, az elején a német koncepciójával botladoztam, de azután rájöttem, hogy ez valóban revelatív erejű, felnyitja az ember szemét, mert rájövünk, hogy amikor az emberek kockázatokról és veszélyekről beszélnek, sokkal többről van szó, mint csak a kockázatról vagy a veszélyről. Ez egy társadalmi folyamat, egy „*gesellschaftlicher Prozess*”, ahol nagyon sok menedzsmentről, hatalomtechnikáról,

meggyőzésről és nézőpontok feletti harcról van szó. Amit mi csinálunk az SFB-ben, arra nagyon sok amerikai kollégám irigykedik, mert nekik ilyen, egyes projektek alapján jól fölépített hálózatuk nincs. Körülbelül húsz részprojektünk van, nagyjából 3 millió eurós költségvetéssel. Ez a *security studies* kutatásnak az élvonalá, ami jól kiépített tudományterülete a politológiának, társadalomtudományoknak és nemzetközi kapcsolatoknak, de nem próbáltuk még azt a történettudományba implementálni. A helyzet épphogy az ellenkezője: az ezzel kapcsolatos tanulmányok jó része (amellyel találkoztam) ahistorikus, tér és idő nélküli elemzés, nem érzékelik, hogyan kell historizálni a fő elképzeléseket. Amennyire lehet, absztrahálnak, elvontak maradnak, és nem bonyolítják a dolgokat afelé, hogy megnézzék, a felfogás maga változott-e. Mert a folyamatok változtak. Azt hiszem, hat év munka után elmondhatjuk, hogy elértük azt a pontot, hogy megoszthatjuk a társadalomtudósokkal, hogy mit csinálunk, mert ők az időre nem a fejlődés fő faktoraként gondolnak. Emellett történész kollégáinkat is elérhetjük ezzel a koncepcióval a történelmi látásmódon belül is. Amikor biztonságról beszélnek, érzékeltetni kell, hogy az nem egy adott dolog, hanem különböző jelentősége és relevanciája van minden érintett számára. Nem azt mondom természetesen, hogy nincs valóságos, objektív biztonság, mert van, de sokkal izgalmasabb ezen látható folyamatok mögé nézni, hogy ki veti fel a biztonság kérdését, és mi történik azután. Ezt követően, ezt alapul véve folytathatjuk a kutatást.

A mostani projektünk azt vizsgálja, hogy a kisebbségeket hogyan formálták az állam nemzeti, társadalmi és kulturális egységét veszélyeztető tényezővé. A két világháború közti időszakokkal kezdtünk, egyrészt egy Kárpátaljával kapcsolatos részprojekttel, csehszlovák kontextusban, valamint egy Lemberg (Lvov, ma: Lviv, Ukrajna) városát a késői osztrák–magyar korszakban elemző részprojekttel, különös tekintettel a zsidó képviselőre a városi tanácsban. Most a 19. századra térünk át, mégpedig a dualista Magyarországra az 1860-as évektől az első világháborúig. Örömmel tölt el, hogy két magasan kvalifikált és inspiráló magyarországi fiatal kutatót sikerült meggyőznünk, hogy jöjjen ide, és vegyen részt a projektben. Magam is izgalmasnak találom a témát, mert mindig is érdeklődéssel töltött el Magyarország különleges alkotmányos és kormányzati rendszere. Teljesen egyedi volt, és ennek ellenére az Ausztria–Magyarországot kutatók vagy Magyarországot, vagy Ausztriát választják témául, és szinte nincs is tudomásuk egymásról. A közigazgatás középszintje és fontossága ráadásul kevesek számára ismert, de most szolgálhatunk egy összehasonlítással két régiót, Nyugat- és Délmagyarországot illetően. Azt vizsgáljuk, hogy a kisebbségek hogyan foglaltak állást és hova helyezték el magukat, és hogyan kezelte – integrálta vagy „utálta ki” – a vármegyei többség ezeket a kisebbségeket, valamint ezen folyamatok dinamikáját elemezzük.

Miért ajánlaná a hallgatóknak, hogy építsenek nemzetközi ösztöndíjakat karrierjükbe? Hogyan értékelné a nemzetközi kutatói tapasztalatokat, miért fontos, hogy nemzetközi pordon is aktívak maradjunk?

Egy karriernek általában véve csak előnyére válik a megmérettetés, különösen abban az esetben, ha azonos szinten lévők versenyeznek. Rendkívül tanulságos nyitottnak lenni nemzetközi lehetőségekre és életünk egy bizonyos részét másutt tölteni. Akadémiai értelemben véve új iskolákat, témákat, preferenciákat ismerhetünk meg, illetve különböző felsőoktatási és/vagy akadémiai rendszerekben tesztelhetjük magunkat. Emellett roppantul kitágítja a szemléletmódunkat, és a legjobb módja a nyelvek elsajátításának is. Ha nem lettem volna Budapesten, sehol sem tartana a magyar nyelvtudásom; néhány nyelv esetén elkerülhetetlenül szükséges, hogy a helyszínen tanuljuk meg, hogy folyékonyan beszéljük. Kapcsolatépítésre is jó, és még ha csak egy-két évet töltünk is külföldön, az is megváltoztat minket, más emberek leszünk olyan értelemben, hogy letisztultabb képet kapunk arról, hogyan látjuk

magunkat például tudományos tekintetben. Összességében csak előnyünkre válhat egy külföldi tartózkodás. Saját történelmi karrieremet illetően teljes változást hozott Németországba költözésem. Sokkal több módszertani és elméleti kérdéssel kellett foglalkoznom, újra kellett terveznem az egész akadémiai „működésem” ezekhez a struktúrákhoz alkalmazkodva. Még ha a nyelv nagyjából ugyanaz is, teljesen más világ.

Van krédója?

Igen: próbáljunk nyitottak lenni a témánk szempontjából releváns minden fő nézőpont iránt, ami multidiszciplinaritást jelent, de nem csak tudományos értelemben mondom ezt. Legyünk nyitottak az iránt, hogy mit tudnak más tudományágak nyújtani. Nézzünk a narratívák mögé, legyenek azok ideológiai, nemzeti vagy csoport-jellegűek! Tehát azt gondolom, hogy a történész feladata nem az, hogy identitáskurzusokat juttasson érvényre, hanem hogy megmutassa, hogyan dolgozik, és feltárja álláspontjának empirikus hátterét. Legyen a történész kutató, kvázi dekonstruáló – bár nem szeretem ezt a szót –, de maradjon a „materia” közelségében, hogy függetlenedjen a témájáról kialakult általános vagy általánossá tett nézetektől. Legyen nyílt, amennyire csak lehetséges. Amit a Kelet-Közép-Európával foglalkozó hallgatóknak és kutatóknak tudok ajánlani, az az, hogy maradjanak kíváncsiak. Ez egy fantasztikus kutatható régió, csak maradjanak érdeklődők.

Gießen, 2020. február 4.

Az interjút készítette: CSERNUS-LUKÁCS SZILVESZTER